

Auf Karibund

MINNETALE OVER PROFESSOR ALF KAARTVEDT

holdt på møte
20. februar 2014

av professor Tore Grønlie

Da professor emeritus Alf Kaartvedt døde 24. august 2013, var det en av våre store historikere, en engasjert institusjonsbygger og en avholdt kollega og venn som gikk bort, 92 år gammel. Han ble født i Bergen i 1921, og etter embetseksamen og tidlige forskerår i Oslo, vendte han i 1957 tilbake til hjembyen for å bygge et nytt historikermiljø – og et nytt universitet. Den akademiske løpebanen ble lang og lysende. Allerede i 1958 ble han medlem av dette akademi, i 2007 deltok han med entusiasme i feiringen av 50-årsjubileet for det instituttet han grunnla.

Kaartvedts første steg på den vitenskapelige løpebane var som medforfatter av det store verket om Kongeriket Norges Hypotekbanks historie til institusjonens 100-årsjubileum i 1952. Som nyskapende politisk historiker sto han tydelig frem i 1956 med den ruvende – i dobbelt forstand – doktoravhandlingen *Kampen mot parlamentarisme* – 600 sider om den konservative politikken under vetostridens fire år, 1880–1884,¹ senere også tilrettelagt for en langt større leserskare og som studentlitteratur gjennom Universitetsforlagets populærvitenskapelige bøker.² *Norsk Biografisk leksikon*, i Edgar Hovlands penn, har karakterisert avhandlingen som ”en av de første moderne arbeidene i nyere politisk historie”: ”Den lodder dypt i 1880-årenes politiske landskap, og forfatteren har et nærmest distansert, kjølig analyse-

1. Kaartvedt, Alf: *Kampen mot parlamentarisme 1880–1884. Den konservative politikken under vetostriden*, Universitetsforlaget, utgitt for Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd, Oslo 1956.
2. Kaartvedt, Alf: *Kampen mot parlamentarisme 1880–1884. Den konservative politikken under vetostriden*, Universitetsforlaget, Bergen-Oslo-Tromsø, 2. utg. 1967.

rende forhold til de politiske aktørene. I så måte er avhandlingen en klassiker innen det en kan kalle kritisk empirisk historieskrivning.”³

Kaartvedts fremste bidrag til vår nasjonale historiske kanon, er likevel *Fra Riksforsamlingen til 1869*, det første bindet av *Det Norske Storting gjennom 150 år*,⁴ utgitt ved grunnlovsjubileet i 1964. Kaartvedts bind, om et storting på offensiven for de folkevalgtes makt, først mot den personlige kongemakt, dernest mot en stadig snevrere embetsmannsregjering og vendepunktet ved årlige storting, ble sammen med Rolf Danielsens følgende bind⁵ om statsrådsak, vetostrid, parlamentarisme og partivesenets gjennombrudd, hyllet som et grunnleggende skifte i norsk politisk historieskrivning. Verket var, med statsviteren Jens A. Christoffersens ord, ”et gedigent monument” over Stortinget og norsk politikk, og ville ”innta en nøkkelposisjon” i forskningen om norsk politikk fremover.⁶ Jens Arup Seip tok enda sterkere i: De to bindene gjorde ”alle tidligere fremstillinger av Norges historie foreldet”.⁷

Hva var det som var så nyskapende? For Seip sto to forhold sentralt. Først, *institusjonen* Stortinget – apparatet – heller enn saker og bevegelse, gjennomsyret fremstillingen, sammen med omdanningen av dette til et redskap for utøvelse av makt. Dernest nettopp forståelsen av politikk; politikk som taktikk og maktutøvelse, med basis i rasjonelle aktører og aktørenes interesser: Verket var nyskapende i sin kompromissløse konsentrasjon om politikkenes vesen, prosesser og det strategiske spill, ”en lærebok i politikk”, hevdet Seip. Tre tiår senere betonte Sverre Bagge i *Universitetet i Bergens historie* bruddene, både med den venstreorienterte nasjonale historieskrivningen og med den marxistiske videreføringen fra mellomkrigstiden: Også han trakk frem den rasjonelle aktør og politikkenes basis i interesser. Samtidig betonte han sterkt ”troen på fakta, den objektive, kritiske tenkning og det grundige empiriske arbeid”.⁸

3. Hovland, Edgar: ”Alf Kaartvedt”, i: *Norsk biografisk leksikon*, http://nbl.snl.no/Alf_Kaartvedt [lastet ned 3.1.2014].
4. Kaartvedt, Alf: *Fra Riksforsamlingen til 1869. Det Norske Storting gjennom 150 år, bd. I*, i kommisjon hos Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1964.
5. Danielsens, Rolf: *Tidsrommet 1908–1964. Det Norske Storting gjennom 150 år; bd. II*, i kommisjon hos Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1964.
6. Christoffersen, Jens A.: ”Alf Kaartvedt, Rolf Danielsens, Tim Greve o.fl.: Det norske Storting gjennom 150 år”, i: *Historisk Tidsskrift*, bd. 44, s. 203.
7. Seip, Jens Arup: ”Stortinget som statsmakt”, i: Seip, Jens Arup: *Tanke og handling i norsk historie*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1968, s. 7, tidligere trykket i *Dagbladet*.
8. Bagge, Sverre: *Samfunnsvitenskapenes historie*, i: Roll Hansen, Nils mfl.: *Universitetet i Bergens historie, bd. II*, Universitetet i Bergen 1996, s. 590.

Kaartvedt var seg også selv høyst bevisst sine nyskapende ambisjoner på den politiske historiens vegne. Da han i 1957 – sammen med Knut Mykland – kom til Bergen som instituttgründer, proklamerte de to i intervju med Bergens Tidende: ”Historieforskerne skal og må nærme seg kildene uten noe skjema som er ferdig på forhånd ... Kildene må ikke bli illustrasjonsmateriale til forskerens forutfattede meninger, hva enten disse meningene er uttrykk for en materialistisk, idealistisk eller hvilken som helst annen innstilling.”⁹ ”Historieforskningen frigjør seg fra dogmetenkningen”, lød den talende avisoverskriften.¹⁰ I ettertid innrømte Alf gjerne at ”både entusiasmen og sigarføringen var høy”.¹¹ Men det er liten tvil om at ”programmet” ble fulgt – og det med styrke!

50 år senere, ved inngangen til et nytt jubileumsår for Stortinget, står Kaartvedts og Danielsens verk fortsatt støtt. Ingen har sett noe behov for et nytt verk om Stortingets første 100 år. På mange måter kan det være naturlig å betrakte Kaartvedts bind av Høyres historie,¹² tiden fra partidannelsen til 1918, i forlengelsen av arbeidet med den konservative politikken under vetostriden og stortingshistorien. Kaartvedts varemerker, det grundige arbeid med et stort kilde materiale, sammen med betoningen av det strategiske politiske spill, trer klart frem også her. Samtidig gir bokens tittel og gjennomgående tema – *Drømmen om borgerlig samling* – fremstillingen helhet og retning. Boken ble gjennomgående godt mottatt.¹³ Men nå møtte Kaartvedt også motbør – typisk nok for en tid hvor mange var blitt kritiske til de samme trekkene ved forskningen, som han var blitt hyllet for to tiår før: Partitilnærmingen, knyttet til motiver og handlinger og det maktpolitiske spill blant ledende aktører, var for snever, og ga lite rom for politiske og sosiale kontekster og politikkenes forutsetninger.¹⁴

9. Sitert etter Bagge, Sverre: *Samfunnsvitenskapenes historie*, i: Roll Hansen, Nils mfl.: *Universitetet i Bergens historie, bd. II*, Universitetet i Bergen 1996, s. 590.
10. Bergens Tidende 21.6.1957, sitert etter Grønlie, Tore: ”Femti år for historie”, i: Andresen, Astri, Yngve Flo og Tore Grønlie (red.): *Historie som historie 1957–2007*, Historisk institutt, Universitetet i Bergen, 2007, s. 8.
11. Kaartvedt, Alf: ”Instituttseminar den 6/4 06. Trekk fra instituttets første år”. Hos forfatteren. Sitert etter Grønlie, Tore: ”Femti år for historie”, i: Andresen, Astri, Yngve Flo og Tore Grønlie (red.): *Historie som historie 1957–2007*, Historisk institutt, Universitetet i Bergen, 2007, s. 7.
12. Kaartvedt, Alf: *Drømmen om borgerlig samling 1884–1918*, Høyres historie, 1. Hos forfatteren.
13. Se f.eks. Hovland, Edgar: ”Alf Kaartvedt”, *Norsk biografisk leksikon*, http://nbl.snl.no/Alf_Kaartvedt [lastet ned 3.1.2014]: ”innsiktsfull og velskrevet”.
14. F.eks. Nordby, Trond: ”EN MOTIVFORSKERS ANTEDILUVIANSKE VERDEN. ALF KAARTVEDT: Drømmen om borgerlig samling. 1884–1918, Cappelen, Oslo 1984, 418 s.”, i: *Historisk Tidsskrift* 1/1986.

Kaartvedt var produktiv langt inn i pensjonsalderen. Hans siste verk, bidraget om tiden fra 1814 til 1905 i første bind av *Norsk utenrikspolitikk historie – Selvstendighet og union – fra middelalderen til 1905* kom i 1995, syv år etter at han hadde gått av. Formuleringskunsten hos den aldrende mester var fortsatt av beste merke, som i finaleavsnittet hvor han slo fast *sitt* syn på unionsoppløsningen – samtidig i tilknytning til og kontrast til andre mestre: ”Halvdan Koht har lagt vekt på at unionen måtte falle fordi den var blitt en hindring for fri utfoldelse av det norske demokratiet ... Rolf Danielsen har supplert Koht og understreket at unionen også måtte falle ... fordi den var blitt en hindring for samling av de konservative kreftene i Norge. I en utenrikspolitisk fremstilling ... faller følgende forenkling naturlig i pennen: Når parlamentarismen først var etablert ... falt unionen fordi den var blitt en hindring for en ansvarlig og selvstendig norsk utenrikspolitikk, som hadde andre sikkerhetspolitiske interesser og satte seg andre mål enn Sverige.”¹⁵

Alf Kaartvedt så tidlig betydningen av store og lett tilgjengelige kilde-serier som nødvendig basis for god forskning, ikke minst for institusjoner langt fra hovedstadens sentrale arkiver. Et stort arbeid ble igangsatt med innsamling av statistikk og mikrofilming av aviser og andre kilder. Selv akslet han kjempeanstrengelsen med å tilrettelegge for publisering av den politiske korrespondansen – mer enn 2000 brev – mellom førstestatsråd Frederik Stang (i Kristiania) og statsminister Georg Sibbern (i Stockholm) i årene 1862–1871 i seks tykke bind – et arbeid som strakte seg over 35 år fra 1956 til 1990. I 1986 var han ansvarlig for utgivelsen av Høyres sentralstyreprotokoller fra 1884 til 1920.

Men Alf var så mye mer enn en av våre fremste historikere. Ikke minst var han en stor institusjonsbygger og universitetspolitisk strateg. Han kom til Bergen, sammen med Knut Mykland, med ambisjoner om å bygge et virkelig institutt – et arbeids- og samarbeidsfellesskap mellom lærere og studenter, med egne lokaler som ramme – som ennå ikke fantes i Oslo. De lyktes godt; Bergen markerte seg raskt med et sterkt og ekspansivt fagmiljø – ikke minst nettopp i politisk historie, som tiltrakk seg store studentskarer. Midt på 1970-tallet var de to blitt til et tyvetalls historikere, og de tolv studentene fra 1957 til nesten 500. Men gründerne var slett ikke snevre forkjempere for eget fag. Samtidig engasjerte de seg, ikke minst som dekaner

15. Bjørge, Narve, Øystein Rian og Alf Kaartvedt: *Selvstendighet og union: Fra middelalderen til 1905*. Norsk utenrikspolitikk historie, bd. 1, Universitetsforlaget, Oslo 1995.

ved midten av 1960-tallet, sterkt i utviklingen av Det historisk-filosofiske fakultet og dertil i utbyggingen av samfunnsfagene – i første omgang innenfor det egne fakultetets ramme.

Kampen for utviklingsmuligheter for det nye universitetet ble løftet opp også til det nasjonale planet. Lukking av studier, foreslått fra Oslo som forsvarsmekanisme mot *for* stor studenttilstrømning ved midten av 1960-årene, ble bekjempet fra Bergen, fordi det ville bremse ekspansjon og stillingsutbygging. Samtidig måtte universitetsgründerne der stadig stå vakt mot en utvikling som kunne peke i retning av et annenrangs universitet. Bergensdekanen Kaartvedt lot seg villig både sitere og portrettere av Dagbladet – under overskriften ”Vi er ikke villige til å motta studentskraket”!¹⁶ Strategien vant frem, og løftet om å ta unna nye store studentkull bidro sterkt til fagutvikling og stillingsekspansjon i Bergen.

Til tross for sitt eget sterke nasjonale historiske engasjement, erkjente Alf tidlig behovet for en sterkere internasjonal fagorientering. Internasjonalt orienterte fag som sosialantropologi og religionsvitenskap fant sin plass ved HF-fakultetet i hans dekantid. Han ble formann i rektormøtets komité for ”ikke-europeiske studier”, som la en plan som ble retningsgivende for utbygging og arbeidsdeling mellom universitetene i mange år. Ved sitt eget institutt og fakultet fulgte han opp ved å gå foran i arbeidet med etablering av det som gradvis utviklet seg til et livskraftig fagmiljø i Midt-Østens og det islamske Afrikas historie, språk og kultur.

I en tid med særlig sterk studentvekst og liten tilgang av godt kvalifiserte historikere, skjedde mye av rekrutteringen ved ”egen avl”. Nyutdannede hovedfagskandidater gikk ofte veien via vitenskapelig assistent- eller stipendiatstillinger, rett inn i faste universitetslektorater eller amanuensisstillinger, oftest med – etter dagens mål – høyst beskjeden produksjon. De unge fikk ansvar og frie tøyler av de erfarne, men også støtte der det var nødvendig. Da undertegnede, etter egen mening for uerfaren, skulle overta som instituttstyrer, stilte Alf seg til disposisjon som visestyrer – uten av den grunn å gjøre noen forsøk på selv å holde i tømmene bak kulissene.

Alf ble læremester – og et forbilde; gjennom undervisning og veiledning,¹⁷ men ikke minst i fag- og universitetspolitikkenes irrganger. Det var en

16. Dagbladet 26.4.1966.

17. Om Kaartvedts (og Myklands) undervisning, se omtale ved instituttets 40-årsjubileum ved Normann Kirkeeide (hovedfag i 1970), ”Institutt for spissformuleringer”, Bergens Tidende, 14.11.1997: ”Lenge før Inge Lønning og Gudmund Hernes slo gjennom med retorikkens kunst, utviklet Kaartvedt og Mykland en forelesningstradisjon med krav om

fornøyelse å gå i ”politikerlære” hos Alf i det gamle fakultetsstyret på HF. Alf visste alltid hvor han ville – og fikk det oftest slik. Han var uredd, frittalende og rett på sak. Strategien var lagt i god tid, argumentene fremført med overbevisning og kraft. Han utmanøvrerte de fleste, gjerne ved hjelp av velvalgte bibelsitater, som samtidig karakteriserte og avvæpnet motstanderne – og fikk latteren til å runge i salen.

Alf Kaartvedt var en stor historiker og institusjonsbygger. Men minst like mye var han miljøbygger, et selvfølgelig midtpunkt i lunsjkroken; direkte i kommentaren, men uhøytidelig, selvironisk – og selvutleverende. Mer enn andre personifiserte han kjerneverdiene i den instituttkultur han selv sto sentralt i å skape; samarbeid og samhold til kollektivets beste – over aldre, stillingsnivåer og formelle kvalifikasjoner.

Vi vil minnes Alf i takknemlighet og glede.

både syntese og spissformulerte oppsummeringer. Det var formuleringer som festet seg med stål i sinnene til studentene.”